

سفر شعری احمد فراز

اقراء سلیم

دانشکده دولتی عایشه، لاہور

POETIC JOURNEY OF AHMAD FARAZ

Iqra Saleem

Lecturer in Perisan

Govt. Ayesha Graduate College (W), Lahore

Abstract

Ahmad Faraz was a renowned Urdu poet from Pakistan, known for his romantic and passionate poetry. His work often expresses deep emotions and explores themes of love, loss, and longing. Faraz's style is characterized by its lyrical beauty and emotional depth, making him one of the most celebrated poets in Urdu literature. Ahmad Faraz often incorporated Persian, words and phrase into his Urdu poetry, reflecting the rich cultural and linguistic heritage of the region. Ahmad Faraz's poetry is distinguished by several key qualities: Lyrical Beauty, Emotional Depth, Imagery and symbolism, Modern influence, Romanticism, philosophical understones etc. Faraz's status as one of the most beloved and influential poets in Urdu literature.

Keywords:

Ahmad Faraz, Urdu, Pakistan, Poetry, Love, Persian.

کسی که با شعر اردو آشنایی بیشتری دارد، نام احمد فراز (۱۹۳۱-۲۰۰۸م) را به خوبی می شناسد. احمد فراز که برای ابراز احساسات و عواطف عاشقان اشعاری مانند میوه های رنگارنگ و گل های شگفته دارد. به مستضعفان و طبقات عقب مانده را نیز جرات ابراز احساسات می داد. راستی اندیشه و پختگی بیان جوهره اصلی شعر اوست. به علت این ویژگی ها شهرت و محبوبیت احمد فراز روز افزون است. فراز تا آخرین سال های زندگی خود مشغول به روز رسانی این وضعیت بود. وی از خانواده ای سادات بود و شجره نسب او به حضرت امام حسین می رسد. نیاکانش اهل افغانستان بودند و حدود پانصد سال پیش به هند مهاجرت کردند. در اجداد احمد فراز سید عبدالله شاه معروف به حاجی بهادر در عالم معنویت جایگاه مهمی داشت (۱).

محبوب ظفر در کتاب "شخصیت و فن" جایزه های ملی، جایزه های بین المللی، خدمات دولتی احمد فراز، منابع مهم درباره هنر و اندیشه فراز، ویژه نامه های مجله های ادبی، پایان نامه های پژوهشی در دانشگاه های مختلف شمار کرده اند (۲).

احمد فراز از شاعران برجسته اردو است. جایگاه هنر و اندیشه وی در شعر معاصر اردو بی نظیر است. او نه تنها در قالب غزل نوین خیلی موفق است، بلکه در شعر آزاد هم به سبک ویژه خود رسیده است. به نظر برخی از منتقدان ادبی معاصر، احمد فراز در نوع شعر آزاد پیشتر موفقیت را کسب کرده است (۳).

فراز استبداد سیاسی و اجتماعی را دوست نداشت و در شعرش آن انتقاد تند و تلخی کرده است. فراز در منظومه های مقاومتی خود گاهی با خداوند متعال هم حرف می زند و ستم کاری های همه جانبه مردم درویش را مورد انتقاد قرار می دهد. در آن هنگام لحن او بیشتر به ایراد و شکوائیه نزدیک است تا نیایش و مناجات (۴).

شعر فراز تازه، موثر و نیرومند است. او گاهی تلاش کرده است خود را نو آورو تازه، کار نشان بدهد و در این تلاش موفق هم است. شعرش پر محتوا و رسالت رویدادهای شخص نیز در آثار منظوم وی به نظر می رسد. او نه تنها به

خویشتن نگاه نزدیکی می کند، هنر نگاه کرده به دیگران را نیز به خوبی بلد است (۵).

خوش طبعی و زنده دلی، سحر خیزی، عجز و انکسار، انسان دوستی، کتاب دوستی و اشتیاق مطالعه، زیبایی دوستی، شهامت اخلاقی، میهن دوستی، قبول عام و احساس تفاخر عناصر مهم شخصیت احمد فراز اند. سفر شعری، پیشرفت ذهنی و ادبی وی درست مثل طبیعت که حنا بندی گل لاله را به طور خود کار انجام می دهد، به همین ترتیب هر فردی با توانایی های متفاوت در رنگ و بو فرستاده می شود. اما شاعران به ویژه ذاتا با ذوق شعر و ادب به دنیا می آیند. به همین دلیل است که شعر را هدیه ای از جانب خداوند می دانند و شاعران را تلمیذ الرحمان می گویند. اما با وجود آن، این واقعیت پذیرفته شده، شاعر باید مراحل تکاملی مختلفی را طی کند، هر چند در این مراحل خون جگر بیشتر خرج کند، همان قدر هنر وی اشتها ویژه ای و بقای دوام می یابد. فراز ذوق شعری را از پدر خود به ارث برده است، زیرا پدرش محمد شاه برقی کوهاتی (۱۸۹۷-۱۹۷۹م) نیز شاعر اردو و فارسی بوده است و شعرش هم عالی است.

در شعر فراز معامله بندی غلام همدانی مصحفی (۱۷۴۸-۱۷۲۴م) و سوز تقی میر (۱۷۲۳-۱۸۱۰م) به دست می آید. هنر احمد فراز نه فقط شعری زیبا بود بلکه یک جنبش کامل مقاومت بود. قلم فراتر از زمان و ملت و کشور ویژه است و مسایل بین المللی و ظلم را افشا می کند. فراز از دیدگاه متجددانه هر رفتار اجتماعی را تحلیل می کند (۶).

معرفی مجموعه های شعری:

وقتی به آثار ادبی فراز نگاه می کنیم، نه تنها آثار او بلکه چند مقاله و چهارده دفتر شعر اردو از او منتشر شده و مورد قبول همگانی گرفته است. در آن، دو اثر کاملا دفتر غزل، دو نمایش نامه، یکی ترجمه شعر منثور و نه کتاب دیگر که مشتمل بر غزل و شعر آزاد است.

در اینجا مجموعه های مهم احمد فراز به اختصار معرفی می گردد.

تنها تنها-

نخستین مجموعه شعری احمد فراز به نام تنها تنها، در سال ۱۹۵۸م منتشر شد که به ضیاءالدین اهدا شده، این مجموعه مشتمل بر ۳۳ منظومه و ۴۴ غزل و ۱۲ رباعی است. در این مجموعه شعری، شعر فراز با تمام عقب نمایش دیده می شود.

به گفته پرفسور حمیده شاهین:

تنها تنها مجموعه شعری است که دارای سبک عاشقان است. فراز از چنان احساس داشت که از مه ذات خود بیرون آمده طبع آزمایی کند به خاطر این وی در همین مجموعه نخستین عزم خود را عملی کرده بود (۷).

درد آشوب-

درد آشوب دومین مجموعه شعری است که اولین بار در سال ۱۹۶۶م و آخرین بار ۲۰۰۶م منتشر شد. آخرین چاپ آن توسط دوست پیلی کیشنز، اسلام آباد شد که به محبوب اختراهدا شده است. احمد فراز بر چاپ این کتاب در سال ۱۹۶۶م جایزه ادبی، آدم جی یافت. در این مجموعه ۶۵ غزل و ۳۴ منظومه وجود دارد. فراز نبض واژگان به خوبی می شناسد و آنها را خیلی هنرمندانه به کار می برد. آشنایی او با شرینی زبان فارسی و موسیقی محلی هندی از مزایای هنری اوست (۹).

نایافت: سومین مجموعه شعر احمد فراز است که در سال ۱۹۷۰م، چاپ شد. انتساب کتاب به شعر و دیباچه آن در قالب شعر آزاد سروده شده است با خواندن آن می توان مضامین اصلی در ۲۷ غزل و ۲۶ منظومه را به خوبی درک کرد. (۱۰)

شب خون: در این مجموعه ۱۳ منظومه و ۵ ترانه و یک غزل و یک نمایشنامه وجود دارند. درون مایه غزل ها هم جنگ پاکستان و هند است و اظهار میهن دوستی و جان سپاری است. محمد رفیق بهتائی درباره سال چاپ این مجموعه گفته که در سال ۱۹۷۰م توسط یوسف پبلشرز، اسلام آباد منتشر شد. (۱۱)

رویاهایم ریزه ریزه: پنجمین مجموعه احمد فراز رویاهایم ریزه ریزه در سال ۱۹۷۲م چاپ شد. چنان که از نام آن پیدا است. این یک تراژی پس از استقلال پاکستان شرقی است و معنون به شعیب سلطان است.

در حالی که این مجموعه مشتمل بر چهار نمایش نامه زیر است:

شهر چراغ ها، ماسه ساحل، سنگ های مومی، همسفر آخر شب (۱۲) -

جانان جانان: در پاکستان اولین بار در سال ۱۹۸۳م توسط عظیم پبلشرز، کراچی

منتشر شد-معنون به دکتر عطیه است- در این ۲۳ منظومه و ۳۲ منظومه و غزل

است- بخش دوم قید شنهائی بخش سوم به نام "صبح بد نما" معروف است. (۱۳)

در کوچه های بی صدا: در زمان حکومت نظامی ژانرال ضیاء الحق، احمد فراز

به دلیل تبعید خود خواسته به خارج از کشور به سر برد- بدین ترتیب اولین بار

در سال ۱۹۸۲م در لندن "در کوچه های بی صدا" چاپ شد. (۱۴)

آینه در شهر کور: در سال ۱۹۸۴م در کانادا منتشر شد- در این مجموعه، یک

نعت نیز وجود دارد که مشتمل بر یازده بیت است غزل و منظومه هم وجود

دارند، معنون به منصور جاوید است.

همه صدا هایم است: شعر احمد فراز در این مجموعه کاملاً متفاوت از سنت

خود به نظر می رسد- وی در این کتاب خلاف سنت خود دیباچه ای هم نوشته

است. (۱۵)

شخصیت و شعر احمد فراز همیشه مورد نقد و ایراد قرار گرفته است و

تعداد زیادی از دانش مندان و سخن وران علیه او مجادله ای ادبی بر پا داشته اند

اما فراز هیچ گاه تسلیم آنها نشد، در هر مرحله با جرات و بی باکی با آنان بر

خورد کرد و راهش را ادامه داد (۱۶) -

احمد فراز با عشق و دوستی عجین شده است و در تمام عمر از عشق و

عشق بازی ها خالی نبود- به همین دلیل دوست داران و طرف داران او خیلی

زیاد اند که با او محبت ویژه ای ورزند (۱۷) -

احمد فراز به مسایل سیاسی در سطح کشور خود و در سطح جهان

اعتنای خاصی دارد و در این زمینه شعر های والایی سروده است-موضوع جنگ و

اسارت نیز در آثارش فراوان دیده می شود- وی جنگ را پدیده ای ناپسندیده می

داند و می خواهد مشاجره های نژادی و مذهبی و جز آن از جهان نابود شود (۱۸)

احمد فراز بر سه زبان اردو، فارسی و انگلیسی تسلط کامل داشت- او را

اردو و فارسی به پیروی از علامه اقبال (۱۸۷۷-۱۹۳۸م) پرداخت و تاثیرات او را

پذیرفت-فراز از دبستان سخن اقبال جهان در هستی سبک و عرفان هستی در جهان آموخته است- غزل های بیشتر به سبک میرزا عبدالقادر بیدل (۱۶۴۲-۱۷۲۰م) سروده است و تحت تاثیر فیض احمد فیض (۱۹۱۱-۱۹۸۴م) است- عبدالله جاوید تاثیرات فیض بر فراز را نه تنها در شعر، بلکه در زندگی روزمره اش نیز بررسی می کند- تصور محبوب، اهمیت حقوق انسانی، میهن دوستی، خوش بینی، آگاهی تاریخی، مقاومت، انقلاب سیاسی و اجتماعی موضوعات زیادی در کلام احمد فراز دیده می شوند- ترکیب سازی یکی از شگردهای رایج ادبی است- چندی از تراکیب احمد فراز تحت تاثیر زبان و ادبیات فارسی اند:

پا بسته زنجیر، کشته هوس و نام و ننگ، دزدان نیم جان، ساکنان قریه
آفت رسیده، دشمن جان بهار، حنای دست صبا، دام خیال یار، نگه لذت گناه، فتنه
گردش دوران، سکوت شام پاییز، زندگی تیشه به دست، التفات تیغ قاتل، شمع
فانوس خیال، ندیمان آبله پا، خیمه برگ لاله، نوای طائران آشیان گم-

کوتاه سخن این که احمد فراز از شاعران بسیار معروف زبان اردو است که شهرت جهانی را کسب کرده و عده زیادی از ادب دوستان را مجذوب هنر و اندیشه خود ساخته است- اشعار گزیده او به چندین زبان جهانی برگردانده شده و مورد قبول گرفته است- وی سخنورانی است که ارتباط خود را سنت کلاسیک ادبی حفظ کرده اند و با زبانی تازه، بیانی جالب و اندیشه نوین اعتبار ویژه ای به شعر اردو بخشیده اند-

حواله جات

۱. فراز سعدی، مصاحبه راقم، اسلام آباد، ۲۰۱۱م، ص ۱۱-
۲. ظفر، محبوب، احمد فراز: شخصیت و فن (هنر و اندیشه)، اکادمی ادبیات پاکستان، اسلام آباد، ۲۰۰۶م، ۱۱-
۳. رئیس، قمر، احمد فراز: شخصیت و فن (هنر و اندیشه)، (به کوشش زیتون، بانو و تاج سعید)، دوست پبلی کیشنز، اسلام آباد، س.ن. ۹۵-
۴. انجم، نائله، جدید اردو نظم می تصور دعا (تصور دعای در شعر جدید اردو)، دستاویز، لاهور، ۳۷۹، ۲۰۱۷-

۵. سید عبداللہ، سخن ور (نئے اور پرانے)، مغربی پاکستان اردو اکادمی، لاہور، ۱۹۸۱ء، ۲: ۱۶۲، ۱۶۱۔
۶. علی، آصف، احمد، فراز شہر محبت کا نغمہ گر، پاکستان رائٹرز، شاہراہ قائد اعظم لاہور، ۲۰۱۷، ۲۷۔
۷. پروفیسر شاہین، حمید، سلسلہ بشکستہ است زنجیر درد را، مطبوعہ ماہ نو، احمد فراز، لاہور، ۲۰۰۹ء، ص ۱۱۶۔
۸. طاہر، سعید، درد آشوب، تنقیدی جائزہ، مثال پبلشرز، فیصل آباد، ۲۰۰۹ء، ص ۱۸۹، ۱۷۴، ۲۶۔
۹. شاہین، حمید، سلسلہ درد زنجیر نشکستہ است، مطبوعہ ماہ نو، احمد فراز نمبر، ص ۱۱۶۔
۱۰. تونسوی طاہر، مطالعہ احمد فراز چندین حوالہ ہا، مطبوعہ کتاب بیاد احمد فراز، ص ۱۲۷۔
۱۱. فراز، احمد، در کوچہ ہای بی صدا دوست پیلی کیشنز، اسلام آباد، ۲۰۰۴ء، ص ۷۹۔
۱۲. حسین، اشفاق، احمد فراز، ورق سنہری یادہا، ص ۱۰۔
۱۳. ایضاً، ص ۷۔
۱۴. ایضاً، ص ۱۱۔
۱۵. احمد فراز، حرف سادہ، مشمولہ، ہمہ صدایی از من است، ص ۱۰۔
۱۶. راو اصغر، عاصمہ، جدید اردو غزل میں نرگسیت، ایک نفسیاتی مطالعہ، اظہار سنز، لاہور، ۲۰۲۰ء، ص ۳۲۹۔
۱۷. جدید اردو غزل، ۱۹۴۰ء کے بعد، مرتبہ و مطبوعہ خدا بخش اؤرینٹل پبلک لائبریری پتنہ، ۱۹۹۵ء، ۱۶۱۔
۱۸. یعقوب، قاسم، اردو شاعری پر جنگوں کے اثرات (تاثرات جنگی بر شعر اردو)، تحقیق و تنقید، مثال پبلشرز، فیصل آباد، ۲۰۱۱ء، ۱۶۱۔

REFERENCES

- (1) Faraz Sadi, (Interview, Islamabad, 2011), p.11.
- (2) Zafar Mehbob, *Ahmad Faraz: shakhsyat aur fan*, (Islamabad: Academy Adabiyat Pakistan, 2006), p.11.
- (3) Rase Qamar, *Ahmad Faraz: shakhsyat aur fan*, (Effort by Zaitoon, Bano and Taaj Saeed), (Islamabad: Dost publications), p.95.
- (4) Anjum Naila, *Jadid Urdū nazm meñ taṣavvur-i du'ā*, (Lahore: Dastaveez, 2017), p.379.
- (5) Abdullah Saeed, *Sukhanvar (naye aur purāne)*, (Lahore: West Pakistan Urdu Academy), V.2.
- (6) Ali Asif, *Ahmad Faraz shahr Mohabbat ka Nagma gr*, (Lahore: Pakistan writers, shahraye Quid-e-Azam, 2017), p.27.
- (7) Prof. Shaheen Hameed, *Dard kī zanjir kā silsila tūtā nahīn hai*, (Lahore: published Mah-e-nu Ahmad Faraz, 2009), p.116.
- (8) Tahir Sadia, *Dard āshūb, criticle Analysis*, (Faisalabad: Misal Publishers, 2009), p.26, 174, 189.
- (9) Shaheen Hameeda, *Dard kī zanjir kā silsila tūtā nahīn hai*, (published by Mah-e-Nu, Ahmad Faraz Number), p.116.

Oriental College Magazine, Vol.101, No. 01, Serial No. 379, 2025

- (10) Tonsavi Tahir, *Aḥmad Farāz kā muṭāla‘a chand ḥavālōṇ se*, (published Book bayaad Ahmad Faraz), p.127.
- (11) Faraz Ahmad, *Be-ṣadā galī kūchōṇ meṇ*, (Islamabad: Dost Publications,2004), p.79.
- (12) Hussain Ishfaq, Ahmad Faraz, *Sunehrī yādōṇ kā ik varak* , p.10.
- (13) ibid, p.7.
- (14) ibid, p.11.
- (15) Ahmad Faraz, Simple words Mashmula, *Sab āvāzeṇ merī haiṇ* , p.10.
- (16) Rao Ashgaar Asma, *Jadīd Urdū ghazal meṇ nargasiyat, ek nafsiyātī muṭāla‘a*, (Lahore: Izhar sons,2020), p.329.
- (17) *Jadīd Urdū ghazal, 1940 ke bād* , (Patna: Martaba and Published by Khudda Bakhsh Oriental public Laibrary,1995), p.161.
- (18) Yaqoob Qasim, *Urdū shā‘irī par jangōṇ ke asarāt*, Research and Criticism, (Faisalabad: Misaal Publishers,2011), p.161.

